«Que el príncep no siga tirà, i què és tirania»

Francesc Eiximenis

Lo crestià *és un magne projecte inacabat de Francesc Eiximenis. Concebut com una mena de compendi del saber teològic del seu moment, tan sols ens n'han arribat quatre llibres* –Primer, Segon, Terç *i* Dotzè del Crestià–*, aproximadament una tercera part de les intencions originalment plantejades per aquest franciscà, que es lliurà a l'escriptura amb la mateixa tenacitat i exuberància que Ramon Llull. En la seua biografia hi ha encara més ombres que llums, tot i haver estat un personatge notòriament públic, íntim de reis i reines, sol·licitat pels burgesos dels grans centres urbans dels Països Catalans i membre de nombroses comissions relacionades amb els interessos de l'estat de la Corona d'Aragó i de l'Església, escindida en un cisma que tant angoixava els contemporanis. Eiximenis va nàixer a Girona entre 1327 i 1332, fill d'una família patrícia. Ben prompte els seus progenitors el van destinar a la carrera eclesiàstica, on va excel·lir més del que probablement haurien sospitat. Per comptes de diluir-se en les rutines conventuals, com succeïa amb la major part dels homes que professaven els ordes mendicants, o deixar-se temptar pels set pecats capitals que els arrossegaven escandalosament –sobretot la gola i la luxúria– Eiximenis es consagrà a l'estudi amb una tenacitat admirable. De jove estigué a la Universitat d'Oxford, centre europeu dels franciscans, passà per Colònia, París, Florència i Roma. En cada lloc incorporà sabers, experiències, fins i tot copià llibres, com el* De coelo et mundo *d'Aristòtil, «lo qual –diu al* Primer del crestià– *no és en Catalunya, ni lo hi havem per familiar; trobar-lo-has, emperò, en les universitats de París e d'Anglaterra». El 1374 anà a Tolosa del Llenguadoc, arran de l'obtenció de la càtedra de Teologia. De retorn és quan intensificà el treball com a docent i escriptor, acumulant aquell prestigi que el duria a conseller influent de la cort i de les grans ciutats, en particular de València, on residí des de 1384. Ací continuaria la seua vida intensa i la seua obra fecunda fins a 1408, quan el papa Benet XIII el va nomenar bisbe de Perpinyà. L'any següent moria en la capital del Rosselló.*

Eiximenis no és un pensador original. Posseeix, però, una ploma diligent que sintetitza amb habilitat les idees fonamentals del cristianisme. Es tracta d'un escolàstic que ha llegit intensament Aristòtil, sant Tomàs d'Aquino i sant Bonaventura i els plagia a consciència. Però el seu objectiu és més que res la divulgació, arribar a la gran massa «descristianitzada», és a dir, sumida fins

al moll de l'os en un paganisme pràctic i atàvic, alegrement pecador i desinhibit, embolcallat per un tel de receptes i creences cristianes, més consistent en els símbols i els rituals que en els principis. Aquest programa de cristianització s'estén, per descomptat, a tot el cos social, inclosa la societat política. Les seues tesis, inspirades en el De regimine principum *del Doctor Angèlic, són una lloança de la monarquia, del paper rector dels prínceps en la concòrdia dels ordes i en el regiment de la cosa pública. En aquest sentit cal entendre el passatge del* Dotzè *que segueix, on fueteja la figura del «tirà» en contraposició a la del bon rei, fent servir prioritàriament les lliçons aristotèliques.*

Es tracta d'un fragment extret de l'edició de Lo crestià *feta per Albert Hauf, que al seu torn n'és una selecció, apareguda el 1983 a Barcelona (Edicions 62). Però, per a facilitar-ne la lectura, he modernitzat la llengua, les expressions i certs conceptes. He procurat que el lector d'avui dia no s'entrebanque en una prosa que acusa la prolixitat de les enumeracions (en aquest cas són vint, ressenyades una darrere de l'altra, les diferències o «cauteles» que separen el rei del tirà), un procediment compartit per Eiximenis i tots els que perseguien funcions formatives i persuasives.*

La distància que ens separa del text és, no cal dir-ho, enorme. En la perspectiva d'Eiximenis es barreja l'ordre social i l'espiritual, i, a més, en el context d'una societat feudal, escindida en estaments i dirigida pels «majors». Però la figura del «tirà», del «dictador» al capdavall, no ha periclitat. Retorna intermitentment per flagel·lar les populars aspiracions democràtiques o, com diu Eiximenis, les «llibertats i lleis pactades» entre els súbdits i el rei. El poder del tirà, ara i fa sis-cent anys, és «contra justícia e raó». L'edat mitjana és més a prop del que pareix.

Ferran Garcia-Oliver

Després d'haver determinat que el príncep deu ser just i piadós, a més de vertader i amic de Déu, prou que se'n segueix que el bon príncep no deu ser tirà, ni cruel ni malvat, tal com són els tirans. D'aquests diu Sever, en l'homilia *Ego sum pastor bonus:* el tirà és gairebé un diable que en forma humana s'apareix al món, raptor poderós, públic pecador, flagell del poble de Déu, ànima sense cap consciència, dimoni encarnat, pura crueltat sense esperança de la vida eterna, font de pecat, fill del diable, enemic de tot el que pertany a Déu, corruptor de lleis, enemic de saviesa, bèstia sense raó, homicida públic, enemic de veritat, cap dels pecadors que abominen tota llum i temor de Déu. Contra el tirà el cel i la terra, la mar i l'infern, els homes i els àngels ara i adés criden per rigor de justícia que muira sense cap remei i que no li siga permès de viure ni un dia en la terra, i, per tal que no corrompa l'aire i no enverine la terra i tots els elements, siga portat en cos i en ànima als diables i a les penes eternes, i aquí, sense repòs, siga turmentat en cos i en ànima, *in secula seculorum*.

Aristòtil, en el cinquè llibre de la *Política*, hi posa moltes diferències entre el bon rei i el tirà, a les quals n'afegirem d'altres que han posat els doctors. Així, el rei sempre atén al bé i al bé de la comunitat, mentre que el tirà només atén al bé propi, i en preocupar-se el

rei del bé de la comunitat, es preocupa del bé honorable i per aquell qui és digne d'honor, mentre que el tirà, com que es preocupa pel seus propis plaers, i més encara pels carnals, només es preocupa de coses per les quals mereix deshonor, torbació i vergonya. Com que el rei es preocupa principalment del bé comú, no es deleix per reunir grans sumes de diners, mentre que el cor i el desig del tirà miren d'aconseguir diners, vinguen d'on vinguen, per tal d'obtenir el que desitja, obrar al seu antull i procurar-se delits carnals i vileses.

La sola recerca del seu profit i no el de la comunitat, fa que el tirà perceba com és d'odiós i onerós als que governa, raó per la qual no té confiança en els seus, que ell sol es guarda, i despatxa els seus assumptes amb estranys; no així el rei, que, en cercar el bé comú principalment, veu que és amat i honorat pels seus, de manera que només s'encomana als seus i amb ells despatxa els seus assumptes. D'altra banda, mentre que el rei regeix els seus súbdits com a germans i cars amics, en les seues llibertats i lleis pactades, el tirà no respecta la llibertat de ningú, sinó que té els súbdits com a captius i en gran subjecció. Si la clara intenció del rei és la de ser profitós al regne, la del tirà és la de contínuament danyar tota la comunitat mentre puga.

El rei fa per tenir prop seu homes notables en consell i en tot bé, i el tirà els més vils que es poden trobar, com ara llagoters, malèvols, dones vils i semblants. Aquell sempre es preocupa de conservar les lleis i els drets del regne i els seus bons codis legislatius, i aquest no té llei, ni fur ni codi, ni té cura sinó de robatoris un darrere de l'altre. Mentre que el rei es mostra davant de persones sàvies, reverents i virtuoses, el tirà sense vergonya comet totes aquelles vileses que li vénen de gust, i les fa davant tothom sense mirar prim, com si res, tant davant del dolent com del bo, o més encara. L'un, en estimar el bé comú, fa per tal que ningú reba ofenses de cap manera; l'altre, en estimar els plaers, fa a tots els seus sotmesos ofenses terribles, prenent-los el que és seu, i, encara més, prenent-los les dones i les filles.

Els reis no solament estimen i honoren els barons i els altres gràcies als quals es puga conservar el bon estat del regne, i els tenen en íntima confiança i els fan honor i favors, sinó que indueixen les seues dones que siguen amigues i afectuoses de les dones dels altres, i molt més de les de més estament, ja que les dones prou que inclinen el cor dels seus marits a les seues voluntats, i ningú d'aquests vol perdre les riqueses de les seues esposes; el tirà, en canvi, no vol mantenir vincles d'amistat amb els súbdits, i per això els menysprea i els tracta amb desdeny, ja que sap que si els maltracta no podrà mai obtenir la seua adhesió, i tement que els barons no s'alcen contra ell, els mata, i també els seus propis germans i parents, que sense misericòrdia els persegueix.

Atès que estima els seus i els vol donar un bon exemple, el rei viu amb moderació i educació, que per viure així és ben considerat pels seus; però el tirà, en mirar només pel seu propi bé, com ara plaers i diners, conscientment es comporta com un gran i cruel raptor, a fi de ser més temut, i es mostra tot vil, vulgar i groller, creient que el poble el tindrà en major consideració si li ensenya que visca a la seua voluntat, i no té por de ningú. El rei promou en el seu regne l'estudi de les diverses ciències i afavoreix els homes savis per millor endreçar el poble, com també per aconsellar-lo en el seu bon regiment; i el tirà els persegueix, fins al

punt de no deixar-ne viure ni un; i ho fa perquè, com que el seu poder és contra raó i justícia, tem que aquests homes savis puguen incitar el poble contra ell, a rebel·lar-se, a matar-lo o a expulsar-lo del poder. Tot al contrari dels homes savis, que indueixen el poble a estimar i honorar el bon rei per totes les bondats que fa al seu regne.

En estimar el bé comú, el rei vol que els súbdits s'estimen i, per consegüent, que estiguen units, que parlen de les seues necessitats i tinguen projectes en comú. En canvi, el tirà, per tal que no se sàpiguen els seus mals ni que els súbdits els impugnen ni es puguen ajuntar, no comporten que es puguen unir ni que tinguen projectes en comú, com tampoc que l'un confie en l'altre, o que es puguen confessar les seues ofenses, per tal que se sàpiguen en públic i que no s'alcen contra ell.

El rei sempre està segur i no cal guardar-se de ningú, ja que tots el volen; mentre que el tirà sempre té por, ja que mai no fa sinó mal als seus súbdits, i per això té espies pertot arreu, a fi de saber què fan i què diuen els súbdits i si fan res contra ell. Per part seua, el rei fa tot el possible per tenir el regne en pau, en veure que la pau és vida de la cosa pública, i el tirà, amb el propòsit que ningú no es valga per si mateix per alçar-se en contra seu, suscita divisions en els seus dominis entre els cavallers i el poble, i entre cavallers, per manera que ningú no siga suficientment poderós per a fer-li rebel·lió.

El rei s'esforça per enriquir els súbdits, perquè com més rica és la societat, més poderosa és per enfrontar-se als enemics i procurar-se arreu profit; no així el tirà, que tant com pot empobreix els súbdits, per tal que no s'alcen en contra seu ni puguen conspirar, ocupats com estan a guanyar-se la vida. No permetrà, doncs, que els súbdits tinguen armes, ni hi siguen exercitats ni en gosen portar, al contrari del rei, que sí que ho vol, per poder tenir ajuda de tots en cas que li calgués de fer guerra contra els enemics de la comunitat.

Finalment, mentre que el rei té cura que tot el regne tinga una sola veu i una voluntat, el tirà s'esforça perquè una part s'enfronte a l'altra i li faça tant de mal que li impedesca d'alçar-se en contra seu.

Totes aquestes cauteles Aristòril, en la seua *Política*, les redueix a quatre. La primera és que els tirans fan tot el possible perquè els súbdits siguen ignorants i illetrats, a fi que no sàpiguen trobar la manera de traure-se'ls de sobre. La segona és que siguen porucs, a fi que no puguen alçar-se en contra seu. La tercera és que siguen pobres, a fi que no tinguen prou poder per a fer-li la guerra. I la quarta és que no estiguen units, a fi que no puguen concertar res contra ell. ❐